

BARBARA PIETRONI*

SKARB MONET Z XVII WIEKU Z MIEJSCOWOŚCI OSÓWIEC, GM. ORCHOWO, POW. SŁUPECKI, WOJ. WIELKOPOLSKIE

Około 15 sierpnia 1963 r. dzieci w wieku szkolnym natrafiły na skarb srebrnych monet. Według zachowanej pisemnej relacji jednego ze znalców — Stanisława Kosińskiego — do odkrycia doszło na polu należącym do PGR w Osówcu (obecnie spółka Agro-Kompleks) w odległości 1,5 km, przy drodze prowadzącej z Osówca do Orchowa. Dzieci bawiły się ok. 50 m po lewej stronie od drogi, w miejscu pełnym zagłębień i nierówności terenu (pole obecnie wyrównane). Grzebiąc w ziemi S. Kosiński znalazł 3 zaśnieżone monety i wówczas, razem z kolegami szukając dalej, na głębokości ok. 30 cm natrafił na dużą ilość monet, rozrzucone skorupy, połowę popękane garnka i resztki tkaniny. Monety podzielili między siebie, a resztę wyrzucili. Jedynie S. Kosiński z Orchowa w swojej relacji spisanej 24 sierpnia 1963 r. informuje, że „moją część monet oraz wszystkie skorupki ze skrawkiem materiału, którą miałem, zabrał inż. Pijanowski z Głuchej Puszczy...”. Do Muzeum im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy wiadomość o skarbie dotarła 22 sierpnia 1963 r. W celu zabezpieczenia znaleziska pracownik Muzeum R. Kuczma w dniach 23 sierpnia oraz 19 i 26 września kontaktował się z S. Kaszyckim, kierownikiem do spraw oświaty i kultury Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Mogilnie. Przebywał również w Osówcu, Orchowie i Gębicach, starając się dotrzeć do mieszkańców tych okolic w celu odzyskania monet. Z części korespondencji znajdującej się w Muzeum wynika, że 99 monet przekazał wydział kultury w Mogilnie, w tym 77 sztuk zebranych na posterunku MO w Gębicach, 48 zwrócił S. Pijanowski, który będąc członkiem PTA, również włączył się do akcji odzyskania rozproszonego skarbu, 4 monety przekazał J. Brzewiński i jedną S. Kosiński.

Obecnie w Muzeum znajdują się 153 monety z Osówca (nr inw. MOB/Mo-5566-5718). Są to szóstaki polskie i pruskie, orty koronne i gdańskie, złotówki, 15-krajarówki śląskie, półpatagony i patagony niderlandzkie, 19 fragmentów ceramiki i 1 fragment tkaniny.

Z relacji ustnych, trudnych do sprawdzenia, wynika, że był to duży skarb, liczący ok. 4 kg monet. W notatce służbowej sporządzonej na posterunku MO w Gębicach była mowa

* Muzeum Okręgowe im. L. Wyczółkowskiego, Bydgoszcz.

o obecności monet złotych, które nigdy nie zostały ujawnione. Jedyne S. Pijanowski oświadczył, że widział złotą monetę węgierską Leopolda (1657–1705).

Po zapoznaniu się z fragmentami ceramiki okazało się, że należą one do dwóch różnych naczyń. Na tej podstawie możemy przypuszczać, że w tej okolicy były ukryte dwa skarby. Jeden z nich został znaleziony i zaginął przed 1962 r., bowiem S. Pijanowski zamieszkał w Głuchej Puszczy w tymże roku i wówczas dowiedział się o skarbie.

Z 7 fragmentów jednego naczynia udało się dopasować i złożyć 2 części brzuśca oraz 1/4 dna. Można przypuszczać, że jest to garnek toczony na kole, z widocznymi we wnętrzu karbami, ze śladami odcinania stopki. Naczynie cienkościenne o grubości 3,5 mm jest koloru szarego. Wykonane zostało z glinki z drobnoziarnistą domieszką, w przełomie barwy ceglastej. Z posiadanych fragmentów nie można określić proporcji naczynia. Dno zakończone niewielkim kołnierzem mierzy ok. 12 cm. Na brzuścu, w jego dolnej lub górnej części, widać delikatne rowki dookólne o szerokości 12 mm. Niezależnie od miejsca wykonania zdobienia, A. Mikołajczyk tego rodzaju naczynia datuje na 2. połowę XVII w.¹

Z 12 fragmentów drugiego naczynia udało się dopasować 5 części. Jest to zapewne garnek z uchem. Naczynie było toczne na kole lub w znacznym stopniu obtaczane. Wewnątrz widoczne są nikiłe ślady obróbki. Głina z domieszką średnioziarnistą, wypalana w atmosferze utleniającej, w przełomie koloru ceglatego. Grubość ścianki 3–4,5 mm. Powierzchnia zewnętrzna garnka szkliwiona na zielono nierównomiernie, szkliwo w dolnej części brzuśca tworzy plamki. Wewnątrz szkliwo ma kolor żółty², a na ściankach zachowała się warstewka śniedzi. Elementem zdobniczym naczynia są delikatne rowki dookólne o nierównym zarysie, umieszczone tuż pod załosem prawie prostej szyjki. Pod nimi odcisnięte palcami dołki³. Rozmiarów garnka określić nie można. Zachował się fragment ucha taśmowatego długości 63 mm, o grubości 8 mm i szerokości 25 mm. Na podstawie rodzaju ornamentu i sposobu szkliwienia naczynie za A. Mikołajczykiem można datować na przełom XVI i XVII w.⁴

Fragment tkaniny o wymiarach 65x42 mm jest bardzo zniszczony. Materiał wykonany jest z bardzo cienkiego lnu o prostym splocie, zszyty z cienkich pasków dwoma rodzajami ściągów. Środkowy pasek o szerokości 18 mm z lewej strony zszyty jest ściągami „za igłą”, z prawej zaś „na okrętkę”. Tkanina jest koloru zielonkawego, w jej zagłębieniu zachowały się ślady śniedzi. Ponieważ skorupy obu naczyń były przemieszane, trudno stwierdzić, z którego z nich materiał pochodzi.

Stan zachowania monet jest dobry, ślady śniedzi występują tylko na nielicznych egzemplarzach. Monet przebitych jest stosunkowo niewiele. Najlepiej zachowane są monety śląskie i pruskie. Omawiany skarb nie wymagał zabiegów konserwatorskich. Najmłodsza moneta, szóstak Fryderyka III, pochodzi z 1699 r., zatem ukrycie skarbu mogło nastąpić w początkach XVIII w.

Dodatkowym argumentem przemawiającym za takim datowaniem jest analiza znalezisk przeprowadzona przez A. Mikołajczyka, która wykazała, że występowanie patagonów w skarbach Polski środkowej jest charakterystyczne dla przełomu XVII i XVIII w.⁵

¹ A. M i k o ł a j c z y k, *Naczynia datowane skarbami monet z XIV–XVIII w. na ziemiach polskich*, Ossolineum 1977, s. 70, przyp. 150.

² *Ibidem*, s. 83, 85.

³ *Ibidem*, s. 83.

⁴ *Ibidem*, s. 83.

⁵ A. M i k o ł a j c z y k, *Łęczycza, woj. płockie. Skarb talarów niderlandzkich*, WN XIX, 1975, z. 3, s. 178.

Rys. 1. Okolice ukrycia skarbu

Polska

Jan Kazimierz (1648–1668)

6 groszy koronnych,

- 1660 T.L.B.⁶ Cz. jak 2163; 2,569 g; 25,3 mm, po dacie kropka
 .T.L.B. Cz. jak 2163; 3,482 g; 24,6 mm, po dacie kropka, na rv. kropka między tarczami
 T.L – BCz. jak 10338; 3,271 g; 24,2 mm, na av. i rv. brak obwódek wewnętrznych, na rv.
 między tarczami kropka
- 1661 TL – B Cz. 2183; 3,193 g; 24,2 mm
 GB – ACz. 2192; 3,370 g; 24,4 mm
 T – T Cz. 2184 (2); 2,730, 3,415 g; 26,0, 26,0 mm
- 1662 G.B – A. Cz. 2211; 3,618 g; 25,2 mm
 N – G Cz. jak 10351; 2,982 g; 24,0 mm, av. ... R. P, na rv. po dacie kropka
 A – T Cz. jak 2213; 3,167 g; 24,4 mm, na rv. ... AR: SEX. ...
 .A – T Cz. 2217 (3); 2,752, 3,213, 3,458 g; 24,8, 24,9, 24,8 mm
 T – T Cz. 2207; 2,923 g (fot. 1); 25,8 mm
 T – T Cz jak 9826; 3,245 g; 25,7 mm, na rv. ... ARG: ...
- 1663 .A – T. Cz. 2244 (4); 2,806, 3,166 (fot. 2), 3,298, 3,526 g; 24,8, 25,5, 25,0, 25,0 mm
 .A – T. Cz. jak 5919; 2,294 g; 24,8 mm, na rv. herb Wazów w tarczy pięciokątnej, po dacie
 kropka
 .A – T. Cz. 5920 (3); 3,198, 3,374, 3,801 g; 25,0, 24,8, 25,0 mm
 A – T Cz. jak 7671; 2,912 g, 25,0 mm, na av. i rv. brak obwódek wewnętrznych
 A – T Cz. 9834; 3,291 g, 24,8 mm
- 1664 .A – T. Cz. jak 2257 (3); 2,888 (fot. 3), 3,226, 3,349 g; 25,0, 25,0, 25,0 mm, na av.
 ... M.D.L.R, na rv. po dacie kropka
 .A – T. Cz. jak 2258 (3); 3,107, 3,186, 3,405 g (fot. 4); 24,8, 25,2, 25,0 mm, na av. ... S M.
 D L R.
 .A – T. Cz. jak 2258 (4); 3,110, 3,367, 3,543, 3,701 g; 25,2, 25,2, 25,3, 25,3 mm, na av.
 ... M. D. L. R. P.
 A – T Cz. brak (3); 3,070, 3,180, 3,254 g; 25,0, 24,8, 25,0 mm, na av. IO•CASIM•DG•
 RE•POL & SVE•M D L•, na rv. GROS•AR•SEX – REG•POL•1664
- 1665(?) .A – T. Cz. jak 2279 (2); 2,532, 3,113 g; 25,0, 24,5 mm; bite niecentrycznie
 .A – T. Cz. jak 2280 (3); 2,863 (obcięta), 2,936 (wytarta), 3,276 (wytarta) g, 24,7, 25,7,
 25,0 mm

⁶ Sygnatury wpisano zgodnie z ich występowaniem na monetach, gdyż w literaturze zachodzą różnice lub niejasności.

- .A – T. Cz. 2281; 3,374 g; 24,9 mm
 1666 .A – T. Cz. 2296; 3,558 g. 25,0 mm
 .A – T. Cz. 5264 (2); 3,281 (rv. przebity), 3,477 g; 25,0, 24,8 mm
 .A – T. Cz. jak 5264 (5); 2,950, 2,991 (fot. 5), 3,026, 3,10, 3,474 g; 25,0, 25,0, 25,0, 25,2, 25,2 mm, znaki częściowo wytarte
 A – T Cz. jak 5265 (2); 2,925 (nacięta do połowy), 3,191 (znaki wytarte) g; 26,6, 25,0 mm
 A – T Cz. jak 5265; 3,409 g, 26,0 mm, znaki w postaci ♦, na rv. ... AR•SEX – REG♦ ...
 1667 .A – T. Cz. 2319; 3,290 g, 24,8 mm
 A – T Cz. brak; 3,173 g, 24,8 mm, na av. IO: CASI: DG (?) REX: POL. & SVE. M D L., na rv. REG. POL: 1667.
 TL – B Cz. 2323; 3,184 g, 24,3 mm
 TL – B. Cz. 2323; 3,620 g, 24,4 mm
 .TL – B. Cz. jak 2323; 2,888 g, 24,6 mm, na av. ... D G. ...
 .TL – B. Cz. jak 2323; 3,294 g, 25,0 mm, na av. ... SVE., na rv. GROS ARG. SEX REG. ...
 TL – B. Cz. 2324; 3,344 g, 25,7 mm
 .TL – B. Cz. jak 2324; 3,003 g, 25,6 mm, na rv. ... PO. ...
 .TL. – B. Cz. jak 5270; 3,338 g (fot. 6), 25,2 mm, na rv. między tarczami kwiatek
 TL – B. Cz. 7693; 3,234 g, 26,0 mm
 TL – B Cz. 7694 (2); 3,220, 3,331 g; 25,6, 25,0 mm
 .TL –B. Cz. jak 9857/2323; 3,703 g (fot. 7), 25,3 mm, na av. ... S M. D L., na rv. przy koronie rozety

orty koronne

- 1658 .T.L.B Cz. 5233; 6,126 g; 28,0 mm
 1659 A – T Cz. 2138; 5,764 g; 30,3 mm
 1668 TL B Cz. jak 7695; 5,923 g; 30,6 mm, na av. ... ..., na av. i rv. znaki w postaci ♦
 .T.L.B. Cz. 9863 (2); 5,484, 6,183 g; 29,6, 29,3 mm

orty gdańskie

- 1658 D – L Cz. 2130; 6,552 g (fot. 8); 30,6 mm
 1661 D – L Cz. 7661; 6,668 g; 30,8 mm

złotówki koronne

- 1663 A – T Cz. 2235; 6,208 g; 30,6 mm
 1664 A – T Cz. jak 2238; 6,170 g; 31,0 mm, lecz data 1664:
 1665 A – T Cz. jak 10364; 6,354 g, 31,8 mm. lecz na av. ... METAL. EST
 A – T Cz. jak 2275; 6,141 g; 30,5 mm; na av. ... METALLO:EST.; na rv. ... POL:1665
 A – T Cz. 2277; 5,876 g; 31,4 mm
 A – T Cz. 2277; 6,631 g; 31,2 mm
 A – T Cz. jak 10362; 6,203 g; 31,2 mm; lecz data 1665; na rv. ... PO.
 1666 A – T Cz. jak 2239; 6,831 g; 31,2 mm, lecz data 1666; na av. w legendzie : , na rv. ♦
 ? A – T Cz. jak 2239; 6,423 g; 30,6 mm, data nieczytelna, na av. i rv. w legendzie ♦

Jan III Sobieski (1674 – 1696)

6 groszy koronnych

- 1678 .T.L.B. Cz. 2243; 3,494 g; 24,6 mm
 1680 .T.L.B Cz. 2449; 3,110 g; 24,8 mm
 1681 T.L.B. Cz. 2453 (4); 3,0, 3,287, 3,254, 3,476 g (fot. 9); 24,8, 24,5, 25,2, 25,2 mm
 1682 T.L.B. Cz. 2456 (5); 3,087, 3,107, 3,213, 3,217, 3,555, g; 24,8, 24,8, 24,3, 24,6, 24,6 mm

- T.L.B. Cz. 2457 (3); 3,075, 3,498, 3,580 g; 24,6, 24,6, 25,0 mm
 T.L.B. Cz.?: 3,376 g; 24,8 mm, na av. i rv. przebity
 1683 T.L.B. Cz. 2473 (3); 3,089, 3,161, 3,250 g; 24,8, 24,8, 24,6 mm
 T.L.B. Cz. 2474 (5); 3,011, 3,092, 3,095, 3,125, 3,515 g; 24,7, 24,6, 24,8, 24,2, 24,6 mm
 T.L.B. Cz. 2474 (2); 3,037, 3,270 g; 24,3, 24,5 mm
 1684 T.L.B. Cz. 2486 (2); 3,426, 3,564 g; 24,8, 24,8 mm
 bez liter Cz. 2487; 2,856 g; 24,0 mm

ort koronny

- 1677 S B Cz. 7725; 5,709 g (fot. 10); 29,0 mm

Śląsk, Księstwo legnicko-brzesko-wołowskie
 Ludwik IV, ks. legnicki (1654–1663)

15 krajcarów (men. Legnica)

- 1661 E – W F–S jak 1878; 5,956 g; 29,0 mm, na av. D: G: LVDOVICVS. DVX. (XV) SIL. LIG.
 BREG & GOL.

Chrystian, ks. wołowski (1654–1672)

15 krajcarów (men. Wołów?)

- 1662 F–S jak 1910; 5,971 g; 29,4 mm, na av. D: G: CHRISTIANVS. DVX. (XV) SIL.
 LIG. BREG & WOL i znak Christiana Pfahlera

Prusy

Fryderyk Wilhelm (1640–1688)

6 groszy

- 1679 H.S. Bft 1732; 3,380 g; 25,0 mm
 1681 H.S. Bft 1742 (3); 3,260, 3,315, 3,331 g; 24,5, 24,8, 24,7 mm
 1682 H.S. Bft 1752 (4); 3,128, 3,212, 3,242, 3,373 g; 24,2, 24,6, 24,3, 24,5 mm
 1683 H.S. Bft 1761; 3,071 g; 24,0 mm
 H.S. Bft 1763 (5); 3,258, 3,328, 3,361, 3,492, 3,541 g; 23,9, 24,3, 23,8, 24,3, 24,0 mm
 1684 H.S. Bft 1776; 3,461 g; 23,9 mm
 1685 *BA* Bft 1793; 2,987 g; 25,3 mm
 1686 *BA* Bft 1801; 3,254 g; 25,0 mm
 .BA. Bft 1807; 3,548 g; 25,0 mm
 .BA. Bft 1808; 3,454 g; 25,0 mm
 .BA. Bft 1809; 3,534 g; 25,7 mm
 .*BA.* Bft 1812; 3,280 g; 26,0 mm
 1687 HS Bft 1819; 3,249 g; 25,3 mm
 1687(?) HS Bft jak 1819; 3,439 g; 25,3 mm, data niedobita

orty

- 1682 H.S. Bft jak 1749; 6,0 g; 29,0 mm, na av. ... WILH D G MARCH. ...
 1684 HS Bft 1773; 6,152 g; 29,0 mm

Fryderyk III (1688–1700)

6 groszy

- 1698 .S.D. Bft 1885; 3,766 g; 24,8 mm
 .SD. Bft 1886; 3,394 g; 25,0 mm
 1699 SD Bft 1892; 6,102 g; 28,3 mm

Niderlandy hiszpańskie
Albert i Elżbieta (1599–1621)

patagony

Brabancja (men. Antwerpia); 1616 lub 1618; Del. 254; 27,70 g, 41,0 mm, obcięty
prowincja i men. Tournai (l. 1612–1621); bez daty; Del. 260; 27,918 g; 43,8 mm, obcięty

Filip IV (1621–1665)

półpatagon

Flandria; 1653; Del. 305; 13,892 g; 38,0 mm

patagony

prowincja i men. Tournai; 1624; Del. 300; 27,299 g; 41,2 mm, obcięty
Brabancja (men. Bruksela); 1634; Del. 295; 27,715 g; 42,4 mm
16?5; Del. 295; 27,837 g; 43,2 mm
Flandria; 1652; Del 297; 27,831 g; 41,6 mm, obcięty

Karol II (1665–1700)

półpatagon

Brabancja (men. Antwerpia); 1694; Del. –; G–H – (Del. jak 346, G–H jak 351–1a, oba katalogi nie
notują jednak daty 1694); 13,874 g (fot. 11); 37,4 mm

Niderlandy skonfederowane

srebrne dukaty

Holandia; 1661; Del. 968; 27,802 g; 42,8 mm
1673; Del. 969; 27,747 g; 41,6 mm

SKRÓTY:

- Bft – E. Bahrfeldt, *Münzen- und Medaillen-Sammlung in der Marienburg*, Bd. 1: *Münzen und Medaillen der Provinz Preussen von Beginn der Prägung bis zum Jahre 1701*, Danzig 1901
- Cz. – E. Hutten-Czapski, *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises*, vol. I–V, Graz 1957 (reed.)
- Del. – A. Delmonte, *Le Benelux d'Argent – De Zilveren Benelux – The Silver Benelux*, Amsterdam 1967
- F–S – F. Friedensburg, H. Seger, *Schlesiens Münzen und Medaillen der neueren Zeit*, Breslau 1901
- G–H – H. E. van Gelder, M. Hoc, *Les monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnols 1434–1713*, Amsterdam 1960

- fot. 1. 6 groszy kor. Jana Kazimierza, 1662 r., Cz. 2207; 2,923 g
fot. 2. 6 groszy kor. Jana Kazimierza, 1663 r., Cz. 2244; 3,166 g
fot. 3. 6 groszy kor. Jana Kazimierza, 1664 r., Cz. 2257; 2,888 g
fot. 4. 6 groszy kor. Jana Kazimierza, 1664 r., Cz. jak 2258; 3,405 g
fot. 5. 6 groszy kor. Jana Kazimierza, 1666 r., Cz. jak 5264; 2,991 g
fot. 6. 6 groszy kor. Jana Kazimierza, 1667 r., Cz. jak 5270; 3,338 g
fot. 7. 6 groszy kor. Jana Kazimierza, 1667 r., Cz. jak 9857/2323; 3,703 g
fot. 8. ort gdański Jana Kazimierza, 1658 r., Cz. 2130; 6,552 g
fot. 9. 6 groszy kor. Jana III Sobieskiego, 1681 r., Cz. 2453; 3,476 g
fot. 10. ort kor. Jana III Sobieskiego, 1677 r., Cz. 7725; 5,709 g

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

fol. 11. półpatagon Karola II, 1694 r., Del. -, G-H -; 13,874 g

BARBARA PIETROŃ

THE 17TH CENTURY COIN HOARD OF OSÓWIEC,
ORCHOWO COMMUNE, SŁUPCA DISTRICT, GREAT POLAND VOIVODESHIP

(Summary)

A large hoard of 17th century coins was found, probably while ploughing, in the middle of August 1963 in a field between Osówiec and Orchowo, Słupca district, Great Poland voivodeship. Its weight supposedly amounted to 4 kilograms; the hoard also contained gold coins. They were collected by the local people. 153 exclusively silver coins struck mainly in the second half of the 17th century found their way to the Leon Wyczółkowski Museum in Bydgoszcz. These are Polish issues: 6-grossi-pieces, 18-grossi-pieces (orts), 30-grossi-pieces (zlotys) struck in the reign of John Casimir and John Sobieski, as well as Prussian 6-piece coins by Frederick William and Frederick III, two Silesian 15-kreutzer coins and a Dutch patagon. Among them there is a semipatagon of Charles II of 1694, so far unnoticed in the standard catalogues. The latest coin is Frederick I Prussian 6-grossi-piece of 1699. A shred of cloth and 19 fragments of ceramics, belonging to two vessels also come from the finding place.